

Original scientific paper
UDC 914.5:497.1/332.17

Ivan PEDERIN, Zadar

UTJECAJ MLJETAČKIH LUČKIH ZDRAVSTVENIH VLASTI I BOLNICA NA RAZVITAK BANKARSTVA I TRGOVINE U DALMACIJI

Naša riječ bolnica, što znači ustanovu za stacionarno liječenje bolesnika, nije prijevod latinske riječi hospital od koje potječe talijanska riječ ospedale, francuska hôpital, engleska hospital i španjolska ospedal, već njemačke riječi Krankenhaus, od grčkog nosos — bolesnik. Latinska riječ hospital zapravo znači gostinjac od hospes — gost, a odnosi se na ustanove koje su se poslije Nikejskog sabora 325. god. gradile prema zahtjevima kršćanskog milosrđa, a služile su kao utočište siromasima, beskućnicima, bolesnicima i nahodima. Prvo nahodište u Evropi, osnovano je vjerovatno u Milanu 785. god. Slijede potom nahodišta i bolnice u Montpelieru (1062), Parizu (1070). U Rimu je nahodište osnovao u XIII st. papa Innocentius III, u Mlecima je bolnica osnovana u 14. st. Zadarski rektor Basilius ostavio je 559. god. svoju kuću kod gradskog kaštela da se u njoj otvori bolnica, a opat samostana sv. Krševana darovao je 1254. god. komuni crkvu sv. Martina s pripadajućim zgradama da se u njih smjesti bolnica. God. 1302. osnovana je u Zadru bolnica sv. Martina, pa sv. Nikole 1333, 1452. i dr. U 14. st. osnovana je velika bolnica sv. Duha u Zadru, lazareti su osnivani 1500, 1631, 1678.¹

U Splitu znamo 1359. god. za „domus hospitalis Sancti Johannis” i bolnicu sv. Duha² kojoj kanonik Boçardus, prebendar splitske crkve 18. siječnja 1369. god. ostavlja oporučno 7 dukata.³ U Splitu je 1370. god. postojao i leprozorij,⁴ djelovao je i red Ivanovaca koji su se brinuli o bolnicama.⁵ Inače su se o bolnicama brinule bratovštine uz čije crkve su one spadale.

Prve vijesti o gradnji bolnice na Rabu srećemo 1476.⁶ god. To je lazaret sv. Katarine nazvan po sv. Katarini Sienskoj, koju su Rabljani u to doba, rascvata mistike, osobito štovali. God. 1469. gradi se na Rabu i bolnica sv. Marije.⁷ Ove ustanove grade se od dobrovoljnih priloga i darova pa su propovjednici pozivali vjernike s oltara da darivaju bolnice, ispovjednici u ispovjedaonicama, a bilježnici su pitali oporučitelje žele li ostaviti nešto od svoje imovine za gradnju neke bolnice. Oporučitelji, osobito ako su odlazili na neko hodočašće, što je onda bilo često,

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji” povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru” 12. X 1987. god. u Trogiru.

rado su ostavljali bolnicama, jer je gradnja bolnica bila kako naprijed istakosmo, od početka nadahnuća kršćanskim milosrđem. Doba od 13—15. st. bilo je doba mistike pa u to doba buja vjerski zanos, a s njim se osnivaju nove bolnice. Kraj 15. st. doba je kad počinje humanizam, spolni moral slabi, pa se naglo povećava broj nahoda i vanbračne djece uopće.⁸ Bolnice sve više postaju domovi za zbrinjavanje nahočadi.

Ove bolnice s vremenom stječu veliku imovinu u novcu i nekretninama. Kapital nakupljen u ovim ustanovama počinje igrati neku ulogu u 12. st. God. 1624. osniva generalni providur i kasniji dužd Francesco Molino, čovjek koji je odigrao znatnu ulogu u reorganizaciji mletačke uprave u Dalmaciji, u Šibeniku prvu zalagaonicu — Sacro Monte di Pietà s 13 000 libara kapitala od lazareta. Osniva se i Upravni odbor sastavljen od 12 pučana i 12 vlastelina.⁹ God. 1636. osniva njegov nasljednik, generalni providur A. Mocenigo u Kotoru Sacro Monte di Pietà s novcem bratovština, bolnica i privatnik¹⁰ i s dotacijom od mletačkog komunalnog prihoda od soli. U Splitu osniva takvu ustanovu 1642. god. generalni providur Gianbattista Grimani.¹¹ Zadarska komuna zadužuje se 1792. god. kod leprozorija, ona otplaćuje zajam od 11 458 libara u godišnjim ratama od 1200 libre.¹² Sacro Monte di Pietà subvencionira 1638. god. kapital fontika u Dalmaciji.¹³

Vidi se, dakle, da su bolnice i lazareti osnovani i nadareni u duhu kršćanskog milosrđa nakupili oveliki kapital tijekom 14, 15. i 16. st. koji se u 17. st., možda i ranije, pozajmljuje uz kamate i igra ulogu u razvoju trgovine i životu dalmatinskih komuna. Tako je i drugdje u svijetu, pa se glavna banka u Lisabonu zove Banco do Espiritu Santo, a to je bio vrlo karakterističan naziv za bolnice u 14. st. i kasnije.

Kad se nameće pitanje katoličkog nauka o kamatama. Kamate nisu bile dopuštene, kao što znamo, pa bilježnici što su sastavljali ugovore prigodom pozajmica, nisu smjeli unositi klauzulu o kamati. Svrha ove zabrane bila je zaštita siromaha od lihvara. Jer siromah, koji je pritisnut nevoljom pozajmljivao novac, padao je često na prosjački štap. No Crkva nije imala ništa protiv toga da netko pozajmi trgovcu ili obrtniku novac s kojim će on raditi ili trgovati uz uvjet da mu kasnije položi račune, vrati glavnicu i trećinu ili polovicu dobiti. Ovakvih ugovora puni su bilježnički spisi u Historijskom arhivu u Zadru počam od 14. st. Sacro Monte di Pietà pozajmljuje novac uz kamate i zaloge, no kamata ne smije preći 7%.¹⁴ Ovaj katolički odnos prema kamati razlikuje se od židovskog, pa bi osnivanju Sacro Monte di Pietà u nekom gradu prethodilo zatvaranje židovske zalagaonice, vlasnik bi bio protjeran, a zalozi otkupljeni.

Katolički nauk o kamatama postaje polazištem rascvatu trgovine u Dalmaciji počam od 14. st. Tako se ostvaruje neobični odnos između kršćanskog milosrđa, medicine, trgovine, novčarstva i napretka, pa možemo opaziti da su danas kršćanske zemlje, zahvaljujući ovim, a i drugim naučavanjima Crkve najnaprednije na svijetu. Značenje kršćanskog bogoslovlja nije uvijek usmjereno na onaj svijet, već često i na ovaj.

Druga mletačka medicinska ustanova, koja je odigrala ulogu u razvoju trgovine u Dalmaciji, bio je Collegietto alla Sanità. To je bila zdravstvena vlast u lukama koja je izdavala odredbe o kontumacu, dopuštala ili zabranjivala promet robama i time znatno utjecala na trgovinu. Prva

zasad poznata vijest u izvorima potječe iz 1684.¹⁵ god., kad je zadarski rektor Alessandro Diedo zabranio fantima da naplaćuju 4 novčića po certifikatu od kapetanâ brodova. Ova odredba ostala je na papiru, pa su fanti Collegietta i 1653. zlorabili svoj službeni položaj zdravstvene vlasti.¹⁶ Prodaja lijekova vezala se uz liječnički recept 1656. god. na prijedlog Collegietta¹⁷ da bi se na taj način izbjegle zloupotrebe u apotekama. Collegietto je podlijegao vlasti zadarskog kneza od 1660.¹⁸ god. pa je knez imenovao njegovog soprastanta,¹⁹ koji je od trgovaca naplaćivao po dva novčića pristojbe za zdravstveni pregled volova koji su se izvozili u Mletke preko zadarske Brodarice.²⁰ Veterina se, kako vidimo, nije lučila od medicine i spadala je u nadležnost Collegietta. Soprastante je obično bio vlastelin, a od 1700. god. ga potvrđuje generalni providur na položaju na koji ga imenuje knez.²¹ God. 1745.²² soprastante se naziva cancelliere alla sanità, a 1774. provveditore alla sanità,²³ što zasvjedočuje da njegov ugled raste. Knez imenuje 1705. god. i fante Collegietta,²⁴ koji primaju plaću od 5 dukata mjesečno, a obavljaju službu na obali. Oni su morali biti pismeni. Plaća ostaje ista do kraja 18. st.

Certifikate Collegietta ispostavlja kancelar²⁵ 1678. god. Collegietto ima stražarsku službu 1677.²⁶ koja putnicima dopušta ili uskraćuje ulaz u grad. Sjednicama Collegietta pribiva knez sa svojim savjetnicima i predstavnicima plemstva i pučana 1691.²⁷ god. Knez saziva sjednice Collegietta i o tome izvješćuje kapetana.²⁸ U nadležnosti Collegietta spada upisivanje podataka u brodske papire, pa brodovi koji sudjeluju na sajmovima, odlaze Collegiettu koji im to potvrđuje da ih ratni brodovi ne bi sumnjičili zbog kriomčarenja.

Collegietto poduzima mjere za suzbijanje stočnih zaraza, pa kad se takve zaraze šire, Collegietto zabranjuje uvoz stoke iz Bosne, kao 1712.³⁰ god. ili iz sjeverne Hrvatske. Vuna se smatrala prenosnikom zaraza, pa Collegietto izriče i zabrane uvoza vune. Kad je 1784—1786. god. izbila goveđa kuga, liječnici su za račun Collegietta pregledavali meso namijenjeno prodaji u Zadru i okolici.³¹

Od Collegietta se očekivalo da skuplja vijesti i obavještenja o razazama svake vrste, pa je Collegietto na temelju takvih vijesti zabranjivao ulaz u luke brodovima, ako su dolazili iz sumnjivih luka. Ako bi u Bosni izbila kuga, kao 1778.³² god., Collegietto bi zabranio svaku trgovinu s Bosnom, pa su cijene žitu skakale.

Brodovi, koji su imali uredne papire, a nisu dolazili iz zaraženih luka nisu morali u kontumac. God. 1712. na otocima se raspoređuju zdravstvene straže,³³ no to su obično žene jer su muškarci plovili. Stražaricama se plaćalo 2 libre dnevno. O zdravstvenim stražama i njihovu rasporedu brinu se mjesni glavari.³⁴ Odviše strogi zdravstveni propisi mogli su zastrašiti trgovce koji su onda mogli ploviti u druge luke,³⁵ pa se pazilo da se u tome ne pretjera. Oko 1711.³⁶ kancelari Collegietta raspituju se kod mornara o gusarima, pa Collegietto postaje centar za kontraobavještanju službu.

Kršenja zdravstvenih propisa strogo su se kažnjavala, pa su Sime Blose i Marko Kašić 1734. god. prognani zbog takvih prekršaja.³⁷ God. 1736. zatvoreni su u Karinu po nalogu Collegietta svi dućani.³⁸ God. 1748. brodolomi dolaze u nadležnost Collegietta pošto je generalni providur Giacomo Boldù utvrdio da je dalmatinsko zakonodavstvo manjkavo i nepot-

puno u pitanjima brodoloma, ili da se drži zastarjelih običaja.³⁹ Collegietto 1748.⁴⁰ god. su odlučje u pitanjima krčmi, gostionica i dućana. God. 1751. Collegietto daje knezu mišljenje⁴¹ da li treba otvoriti neki dućan ili ne, a 1764. god. nadzire i „stangate”,⁴² a to je bio prostor izvan grada namijenjen za trgovanje s bosanskim trgovcima, a 1778. god. čak i nahodište.⁴³

Međutim vlastelini i pučani koji čine Vijeće Collegietta imaju sve manje volje da pribivaju sjednicama pa se 1750. god. njihova nazočnost bilježi,⁴⁴ a Collegietto dobiva radni pravilnik. Knez imenuje deputate Collegietta 1751.⁴⁵ god. Od 1795. god. on ih imenuje na prijedlog plemstva i pučana, dakle dvaju gradskih korporacija. Od god. 1785. Collegietto dobija vlast i nad giustizierima, koj sada više ne nadziru samo cijene, mjere i utege, već i zdravstveno stanje namirnica koje se prodaju na obali.⁴⁶

LITERATURA I IZVORI

- ¹ Jelić R., *Zadarsko nahodište*, Radovi IJAZU u Zadru, X, 1963, 213—215.
— ² Historijski arhiv u Zadru (u daljnjim bilješkama HAZd), Spisi stare splitske općine, Bilježnik Giovanni da Ancona, Kut. 1, sv. 4, sveščić 1, L. 48 v. 16. lipnja i 50 r. 7. srpnja. — ³ Ibid., Spisi bilježnika Albertula Bassanega, kut. 2, sv. 7, L. 8v—9r. — ⁴ Ibid., Spisi Petrusa condam Bartolomei de Annobonis, kut. 3, sv. 8, 1370. 24. svibnja, L. 94 r. Spisi sudaca, kut. 5, sv. 16, 1413. 21. ožujka 68v. — ⁵ Ibid., 1372. 11. stud., L. 203r. — ⁶ HAZd, Fond rapskih bilježnika, kut. 1, bilj. A. Faieta, VIII, L. 73 r. — ⁷ Ibid., kut. 2, bilj. Th. de Stantiis, XX, L. 247. v. i 303 v. Daljnji podaci o ovim ustanovama nedostaju, a ovaj rad i nije povijest bolnica u Dalmaciji. — ⁸ Na pr. u Chartresu, Milanu i dr. Albini G., *I bambini nella società lombarda del Quattrocento, Una realtà ignorata o protetta?* u: *La famiglia e la vita quotidiana in Europa dal '400 al '600*, Fonti e problemi, Atti del convegno internazionale, Milano 1—4. dicembre 1983, Rim, 1986, 36—37. — ⁹ HAZd, Spisi generalnog providura Francesco Molino, sv. 3, L. 33—37. — (Ove spise u kasnijim bilješkama nazivam kraticom SGP) — ¹⁰ HAZd, SGP, A. Mocenigo, sv. 10, L. 39—43. i 74. — ¹¹ Ibid, SGP, G.-B. Grimani, sv. 12, L. 667—669. — ¹² HAZd, Ducali e terminazioni, knj. VII, br. 3027 (Ovaj fond ubuduće nazivam kraticom DT). — ¹³ DT, sv. IV, br. 1562. O fontiku Pederin I., *Rapske šume, fontik, universitas i banke, uz osvrt na odgovarajuće ustanove u Zadru*, Rapski zbornik, Zagreb, 1987. — ¹⁴ Više o razvitku bankarstva u Dalmaciji Pederin I., *Das venezianische Handelssystem und die Handelspolitik in Dalmatien (1409—1797)*, Studi veneziani, n. s. 14 (1987). Ovdje nam prostor ne dopušta da iscrpno prikazemo ulogu bolnica u razvitku bankarstva u Dalmaciji. — ¹⁵ DT, knj. IV, br. 1347. — ¹⁶ DT, knj. IV, br. 1380. — ¹⁷ DT, knj. IV, br. 1388. — ¹⁸ DT, knj. IV, br. 1411. — ¹⁹ DT, knj. IV, br. 1459. — ²⁰ DT, knj. IV, br. 1499. — ²¹ DT, knj. IV, br. 1633. — ²² DT, knj. V, br. 2060. — ²³ DT, knj. VI, br. 2313. — ²⁴ DT, knj. V, br. 1652. — ²⁵ DT, knj. IV, br. 1500. — ²⁶ DT, knj. IV, br. 1509. — ²⁷ DT, knj. IV, br. 1571. — ²⁸ DT, knj. IV, br. 1626. — ²⁹ DT, knj. IV, br. 1575. — ³⁰ DT, knj. V, br. 1688. — ³¹ DT, knj. VII, br. 3011. — ³² DT, knj. VII, br. 2364. — ³³ DT, knj. V, br. 1690. — ³⁴ DT, knj. VI, br. 2388. — ³⁵ SGP, G. Grimani, knj. 42, L. 17. — ³⁶ DT, knj. V, br. 1684. — ³⁷ DT, knj. V, br. 1967. — ³⁸ DT, knj. V, br. 1987. — ³⁹ DT, knj. V, br. 2094. — ⁴⁰ DT, knj. V, br. 2111. — ⁴¹ DT, knj. V, br. 2146. — ⁴² DT, knj. VI, br. 2212. — ⁴³ DT, knj. VI, br. 2361. — ⁴⁴ DT, knj. V, br. 2129. — ⁴⁵ DT, knj. V, br. 2144. — ⁴⁶ DT, knj. VII, br. 3057. — DT, knj. VI, br. 2436.

Ivan PEDERIN, Zadar

L'INFLUENZA DEL COLLEGIETTO ALLA SANITÀ E DELLE OPERE PIE ALLO SVILUPPO DEL COMMERCIO E DELLE BANCHE IN DALMAZIA

L'autore esamina nella introduzione le differenze fra Ebrei e la Chiesa, in questioni di usura, constatando che la Chiesa non era contraria a prestiti di soldi contro interesse se si trattava di prestito a mercanti, ma contrastava l'usura se i soldi si prestavano ad usura ai poveri. La dottrina cattolica sull'usura è basata sul Vangelo — „Sicut enim homo peregre...” (Matth. xxv, 14—31). Così le prime istituzioni bancarie in Dalmazia furono le opere pie (gli ospedali) che prestavano soldi ai mercanti; ciò rese possibile lo sviluppo del commercio a partire dal Trecento.

Nella seconda parte l'autore esamina il ruolo del Collegietto alla Sanità; era l'autorità sanitaria veneziana che influenzò molto il commercio nell'Adriatico nel Settecento.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)